

УДК (091)(477)“19/20”

DOI: 10.31499/2307-4906.4.2024.316491

СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

Роман Філяк, аспірант, Мукачівський державний університет.

ORCID: 0009-0007-3131-2655

E-mail: filyakrv@gmail.com

*У статті розглядаються соціально-історичні та педагогічні передумови розвитку мистецьких шкіл в Україні, особливості їхнього розвитку наприкінці XX – початку XXI століття. Наголошено, що в результаті інтеграційних і регіоналізаційних процесів система мистецької освіти сформувалася як цілісний ряд управлінських, освітніх і культурних інституцій та регіональних осередків, пливаючи на рівень культурного розвитку українського суспільства, забезпечуючи функціональні та змістовні художньо-творчі зв'язки центру і регіонів. У статті акцентовано, що мистецькі школи комбінуючи різні мистецькі напрями, створюють багатогранність спектру додаткових можливостей для розвитку обдарованості кожного учня. **Ключові слова:** мистецько-освітні осередки; мистецьке навчання; мистецькі школи; культурно-освітня діяльність; початкова мистецька освіта; професійні мистецькі школи; мистецька освіта України; соціокультурні процеси.*

ESTABLISHMENT OF ART SCHOOLS IN UKRAINE (END OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURY)

Roman Filiak, PhD Student, Mukachevo State University.

ORCID: 0009-0007-3131-2655

E-mail: filyakrv@gmail.com

*The article examines the socio-historical and pedagogical prerequisites for the development of art schools in Ukraine, the peculiarities of their development at the end of the 20th – beginning of the 21st century. It is emphasized that the art school contains levers for the development of those qualities and properties of a person that determine the way of his existence in the world. The general culture of the individual, moral education, ethical orientations a powerful impetus for development in the process of learning art. The formation of the child's cognitive interests, his knowledge of the universe, and not only the intellectual coverage of events, but also, most importantly, the ability to penetrate into their emotional subtext, also subject to art education, constitute its integral task. Due to the axiological nature of artistic images, art education acquires great importance in the formation of worldview positions of students. Art education especially vividly contributes to the development of a child's creative abilities, encourages him to heuristic activity. The need for systematic hard work in the process of art education instills work capacity and a respectful attitude to work in students. Art education with its own concept of activity in the best way contributes to the formation of "intercultural competence", which is interpreted as a positive attitude to the diversity of cultures. It is in its functioning that the multidimensionality of cultural and educational activities, the brilliant combination of the rational and the sensual, the scientific and the artistic, are observed. to the level of cultural development of Ukrainian society, ensuring functional and meaningful artistic and creative connections of the center and regions. The article emphasizes that art schools, combining different artistic directions, create a multifaceted spectrum of additional opportunities for the development of the giftedness of each student. **Keywords:** art and educational centers; art education; art schools; cultural and educational activities; primary art education; professional art schools; art education of Ukraine; socio-cultural processes.*

У сучасних умовах формування нової парадигми мистецької освіти, пошуку варіативних моделей і методик в світлі вдосконалення системи мистецького навчання, активно зростає потреба в переосмисленні ролі мистецьких шкіл. Саме тому вагомого значення набуває вивчення й розкриття історичного внеску таких мистецько-освітніх осередків, їхніх творчих концепцій, становлення національної мистецької освіти на тлі соціально-культурних і політичних перетворень кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Мистецька освіта, зазначає Г. Падалка [4], містить важелі розвитку тих якостей і властивостей людини, що визначають собою спосіб її буття у світі. Загальна культура особистості, моральне виховання, етичні орієнтири тощо отримують потужний поштовх для розвитку в процесі навчання мистецтва. Формування пізнавальних інтересів дитини, її знання про весь світ, причому не тільки інтелектуальне охоплення подій, а й, головне, здатність до проникнення у їх емоційний підтекст, також підвладні мистецькій освіті, становлять її невід'ємне завдання. Великого значення завдяки аксіологічній природі художніх образів набуває мистецька освіта у формуванні світоглядних позицій учнів. Мистецьке навчання особливо яскраво сприяє розвитку творчих здібностей дитини, спонукає її до евристичної діяльності. Необхідність систематичної наполегливої праці в процесі занять мистецтвом виховує в учнів працездатність, шанобливе ставлення до роботи [4, с. 6].

Мистецька освіта з власною концепцією діяльності в найкращий спосіб сприяє формуванню міжкультурної компетентності. Саме в її функціонуванні спостерігаються багатоаспектність і багатовимірність культурно-освітньої діяльності, блискуче поєднання раціонального й чуттєвого, наукового та художнього.

Необхідно підкреслити, що в системі мистецької освіти чільне місце займає початкова мистецька освіта. Головним завданням мистецьких шкіл є духовний, інтелектуальний і фізичний розвиток особистості, реалізація здібностей і талантів кожної дитини, задоволенні потреб у творчій самореалізації, формування духовності й високих моральних цінностей, що в свою чергу неможливо без всебічного розвитку дитини. Розкрити перед дитиною всі можливі шляхи, розвинути всі грані її таланту, що з успіхом відбувається у закладах початкової мистецької освіти комплексного типу. Проте, попри вагомий внесок мистецьких шкіл у розвиток суспільства, процес їхнього становлення залишається недостатньо вивченим, що підкреслює актуальність дослідження.

Аналіз наукових джерел свідчить, що загальні аспекти розвитку освіти в Україні висвітлені у працях: С. Грищенка, Н. Дем'яненко, І. Зайченка, В. Кравця, М. Левківського, С. Сірополка, О. Сухомлинської та ін. Проблемам розвитку мистецької освіти в Україні присвячено праці С. Волкова, Н. Горбатової, Л. Нечаєвої, С. Нікуленко, О. Михайличенко, Г. Островського, Г. Падалки, В. Пастух, О. Петрової, Ю. Станішевського, Т. Сідлецької, О. Шевнюк, В. Шульгіної та ін.

Л. Нечаєва [3] акцентує увагу на тому, що «найважливіші функції мистецької освіти полягають у застосуванні провідних принципів мистецтва для осмислення і переосмислення нових феноменів освітньої дійсності, інтеграції всіх елементів інноваційної педагогічної діяльності. Для реалізації провідних завдань мистецької освіти необхідно впроваджувати інтенсивні методи, які б давали можливість стимулювати оригінальні прояви особистісних художніх вражень, створювати необхідні умови для емоційного забарвлення об'єктивної інформації про твір

мистецтва суб'єктивними асоціативними уявленнями» [3, с. 1].

Саме тому, творче осягнення мистецтва характеризується тісним взаємозв'язком об'єктивних і суб'єктивних, репродуктивних і творчих процесів як складників єдиної системи творчого мислення в художній площині.

Мета статті – обґрунтувати особливості становлення та розвитку мистецьких шкіл в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

Як зазначає Т. Сідлецька [6], «система мистецької освіти в Україні сформувалася в середині 30-х років ХХ ст. і була невід'ємною складовою загальної системи освіти. Спочатку була створена система музичної освіти, основні принципи організації і змісту якої стали основою організації професійного навчання художнього, театального, хореографічного напрямів. В організації мистецької освіти визначальною була концептуальна єдність всього навчально-виховного процесу. Це, з одного боку, позбавляло ініціативи навчальні заклади, а з іншого – забезпечувало дотримання у навчанні єдиних державних стандартів, критеріїв якості освіти. Так, єдині навчальні плани і програми робили можливим засвоєння студентами повного обсягу знань при переведенні на навчання з одного вищого навчального закладу до іншого, в результаті чого студент міг вільно вибрати заклад освіти для продовження навчання за обраною спеціальністю на більш високому освітньому рівні. За період становлення мистецької освіти нагромадився цінний науково-методичний і організаційний досвід, що забезпечувало досить високий рівень кваліфікації фахівців. Була створена система творчих майстерень і виконавських шкіл, яку очолюють відомі митці. Варто відзначити, що методика організації навчального процесу в мистецьких навчальних закладах мала власні специфіку і системні принципи, які суттєво відрізнялися від загальновідомих освітніх основ, притаманних технічним або іншим гуманітарним навчальним закладам, що здійснювали підготовку фахівців масових професій. Головними тут були особистісний підхід, спрямований на розвиток внутрішнього світу вихованця, формування його особистісної ціннісної свідомості; корелятивні зв'язки різних спеціальностей; наставництво (формування практичних навичок студентів здійснюється під наглядом досвідченого виконавця-педагога); важлива роль практики соціокультурної діяльності. До того ж через доступність мистецьких навчальних закладів освітою були охоплені широкі верстви населення, що здобували необхідні знання» [6, с. 1–2].

За твердженням С. Волкова [2], формування та інституалізація системи мистецької освіти відбувалися за основними галузевими напрямками – музичне, образотворче, театральне мистецтво. Ці ж напрямки стали й програмами розвитку національної культури України у ХХ ст. і доповнилися в діяльності системи мистецької освіти спільними практиками з іншими інституціями культури і мистецтва та управлінськими структурами. Спільні мистецькі практики в різних сферах творчості, що пройшли шлях від простих форм музикування, виставкової, театральної діяльності до глобальних проектів під патронатом урядових структур, стали результатом інтеграційних процесів в культурі.

Дослідники О. Безгін, І. Кузнєцова та О. Успенська [1], акцентують увагу на тому, що «соціальні трансформації, що почали відбуватися в Україні з 1990 року, призвели до суттєвих змін у культурній сфері та сприяли формуванню нової культурної реальності. Політична та економічна ситуація, господарська нестабільність, зарегульованість суспільних зв'язків і загострення національних стосунків посилили

процеси, які позначилося на культурі й змінити статус та функції мистецтва, спонукаючи установи культури до пристосовування роботи в нових економічних умовах заради формування нових соціально-духовних потреб, критеріїв оцінки культури і мистецтва, смаків та уподобань. Ключовим питанням для державної влади після отримання Україною незалежності стало повернення культурі головного місця в житті суспільства і провідної ролі в розвитку національної ідентичності. Культура має стати в центрі державних інтересів, національної політики, національної безпеки, що зазначено Довгостроковою Стратегією розвитку української культури: визнання національної культури у світі, ефективність культурного розвитку залежить від взаємодії та відповідальності за стан культури різних секторів, міністерств, відомств, міжнародної співпраці, міжкультурного діалогу. Метою Стратегії, що схвалена фахівцями та широкою громадськістю, проголошено забезпечення провідної ролі культури у побудові майбутнього України включаючи усі форми мистецтва, культурного самовираження, культурну спадщину та культурні індустрії. Одним із пріоритетів Стратегії є створення системи навчання протягом життя та запровадження нових навчальних курсів, що збігається з сучасними світовими тенденціями розвитку освітніх програм, у тому числі з мистецької освіти» [1, с. 14–15].

У результаті інтеграційних і регіоналізаційних процесів система мистецької освіти сформувалася як цілісний ряд управлінських, освітніх і культурних інституцій та регіональних осередків. Вона впливала і впливає на рівень культурного розвитку українського суспільства, забезпечуючи функціональні та змістовні художньо-творчі зв'язки центру і регіонів.

Н. Фомічова [7] наголошує, що «у процесі формування професійних мистецьких шкіл в Україні є цікавим саме те, що різні мистецькоосвітні ініціативи не чинили дисонансу, навпаки, творили діалектично сформований поліфонічний потік в одному руслі. Історія процесу формування різних мистецьких шкіл демонструє виникнення великої кількості нових стилетворчих принципів, забезпечення більшої, ніж будь-коли, свободи самовиразу митця, що завжди тісно пов'язано з розвитком творчого потенціалу художника, який змістовно оформлює такі складові внутрішньої структури особистості, як свідомість і самосвідомість, пам'ять, мислення, інтуїція, асоціативність, фантазія, уява, інтереси, потреби, нахили тощо. Саме цей досвід є особливо цікавим для сучасної мистецької освіти, тому що співвідношення естетичного досвіду й освітньо-виховного процесу не має однозначних відповідей. Бо, незважаючи на очевидність того, що різні соціальні групи мають різні естетичні цінності та ідеали, естетичне виховання покликане транслювати естетичний досвід у його зразках-моделях не диференційовано, а виокремивши з людської естетичної культури деяку область універсальних естетичних цінностей, прийнятну для всіх без винятку. Це вкотре вказує на те, що позитивний процес творення низки перспективних моделей мистецької освіти базувався на методологічному плюралізмі та об'єднувався спільною метою розвитку національного мистецтва» [7, с. 64].

Сьогодні, мистецька школа покликана виконувати особливу місію щодо формування в учнів предметних й базових (життєвих), мистецьких і культурних компетентностей, з огляду на це, сучасні мистецькі школи здійснюють освітню діяльність за власними освітніми програмами, у тому числі наскрізними, або типовими освітніми програмами та вільні у їх виборі. Саме освітні програми забезпечують наповнення змісту початкової мистецької освіти та передбачають здобуття

компетентностей за відповідними напрямками навчання.

Основними функціями сучасної мистецької школи, як зазначено у Положенні «Про мистецьку школу» [5], є:

- надання початкової мистецької освіти;
- організація, забезпечення та провадження освітнього процесу для набуття здобувачами спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, формування у них теоретичних і практичних (у тому числі виконавських) загальних та професійних компетентностей початкового рівня в обраному виді мистецтва;
- створення умов для професійної художньо-творчої самореалізації особистості здобувача початкової мистецької освіти;
- популяризація академічного та народного мистецтва, долучення до нього широкого кола громадян незалежно від місця проживання, віку та сфери зайнятості;
- формування потреб громадян у якісному культурному та мистецькому продукті, здобутті додаткових компетентностей у сфері культури, мистецтва, пробудження їх інтересу до творчості, спілкування з мистецтвом, мистецьких практик;
- пошук та підтримка обдарованих і талановитих дітей з раннього віку, розвиток їх мистецьких здібностей;
- здійснення інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами;
- створення умов для набуття здобувачами первинних професійних навичок і вмінь, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності;
- виховання громадянина України шляхом вивчення та виховання поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, етносів України, а також інших націй і народів;
- здійснення творчої мистецької, інформаційної, методичної, організаційної роботи [5].

Проте, реалії сьогодення вказують на те, що реформа освіти в Україні вимагає від мистецьких шкіл осучаснення, зміни стандартів діяльності, актуалізації змісту, а також реформування функцій управління.

Отже, проведений аналіз вказує на те, що практика початкової мистецької освіти на сьогодні відзначається формуванням системи, яка функціонує в інтеграційному колі мистецьких шкіл і має особливості на рівні мета-шкіл, що виявляються в їх внутрішній організації, підтриманій управлінськими структурами. Аксиологічні й творчі засади, які пропагує мистецька школа, є на сьогодні найважливішими. Адже творчі уміння й навички, мистецька креативність, педагогічно-творча взаємодія формують сценічну свободу, готовність до сприйняття культурної багатобарвності, а також розвивають навички критичного мислення. Іншими словами, діяльність мистецьких шкіл обумовлює якісну соціальну інтеграцію та толерантність у полікультурному мистецькому середовищі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні специфіки стандартизації змісту діяльності мистецьких шкіл як дієвого інструменту забезпечення якості мистецької освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безгін О. І., Кузнецова І. В., Успенська О. Ю. Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України. 2019. 208 с.
2. Волков С. М. Ретроспекції мистецької освіти в українському суспільстві ХХ–ХХІ ст. *Культурологічна думка*. 2012. № 5. С. 56–66.
3. Нечаєва Л. В. Сучасні концепції мистецької освіти і виховання студентської та учнівської молоді. *Наука і освіта*. 2011. № 7.
4. Падалка Г. М. Мистецька освіта: сучасні проблеми розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*. 2009. Вип. 7(12). С. 3–9.
5. Положення «Про мистецьку школу»: Наказ Міністерства культури України від 09.08.2018 № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#Text> (дата звернення: 16.10.2024).
6. Сідлецька Т. І. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні. *Знання. Освіта. Освіченість*: зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 25–27 вересня 2012 р.). Вінниця: ВНТУ, 2012. С. 112–114.
7. Фомічова Н. Регіональна специфіка формування професійних мистецьких шкіл в Україні. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2009. Вип. 9. С. 63–67.
8. Шевнюк О. М. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах євроінтеграції. *Імідж сучасного педагога*. 2006. № 5–6(64–65). С. 17–19.

REFERENCES

1. Bezghin, O. I., Kuznietsova, I. V., Uspenska, O. Yu. (2019). *Khudozhnia kultura i mystetska osvita Ukrainy: suchasni proiavy i smysly*. Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy [in Ukrainian].
2. Volkov, S. M. (2012). Retrospektsii mystetskoï osvity v ukrainskomu suspilstvi XX–XXI st. [Retrospections of art education in Ukrainian society of the 20th–21st centuries]. *Kulturolohichna dumka – Cultural thought* 5, 56–66 [in Ukrainian].
3. Nechaieva, L. V. (2011). Suchasni kontseptsii mystetskoï osvity i vykhovannia studentskoï ta uchnivskoi molodi [Modern concepts of art education and upbringing of student and student youth]. *Nauka i osvita – Science and education*, 7 [in Ukrainian].
4. Padalka, H. M. (2009). *Mystetska osvita: suchasni problemy rozvytku* [Art education: modern problems of development]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 14: Teoriiia i metodyka mystetskoï osvity – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Ser. 14: Theory and methods of art education, issue 7(12)*, 3–9 [in Ukrainian].
5. Polozhennia “Pro mystetsku shkolu”: Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy vid 09.08.2018 No 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#Text> [in Ukrainian].
6. Sidletska, T. I. (2012). Stanovlennia i rozvytok mystetskoï osvity v Ukraini. *Znannia. Osvita. Osvichenist: proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Vinnytsia: VNTU, 112–114 [in Ukrainian].
7. Fomichova, N. (2009). Rehionalna spetsyfika formuvannia profesiinykh mystetskykh shkil v Ukraini [Regional specifics of the formation of professional art schools in Ukraine]. *Ukrainske mystetstvoznnavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii – Ukrainian art history: materials, research, reviews* 9, 63–67 [in Ukrainian].
8. Shevniuk, O. M. (2006). *Mystetski dystsypliny v reformatsiinykh protsesakh yevrointehratsii* [Artistic disciplines in the reformation processes of European integration]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher*, 5–6(64–65), 17–19 [in Ukrainian].